

ПРОФІЛАКТИЧНА ФУНКЦІЯ СУДУ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

ГАЧАК-ВЕЛИЧКО Лілія Андріївна - викладач циклової комісії з гуманітарних дисциплін відділення підготовки Військового коледжу сержантського складу Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного
УДК 342.131.83

Стаття посвящена рассмотрению вопроса профилактической деятельности суда, в отношении лиц, не достигших совершеннолетия. Анализируется создания ювенальной юстиции. Отмечено, что для работы с несовершеннолетними нужно понимать психологию несовершеннолетнего. Констатируется, что в развитых странах мира, где применяются ювенальные технологии, создание отдельных ювенальных судов не всегда является обязательным. Иногда в обычных судах работают специалисты, имеющие профильное образование и подготовку для работы с детьми.

Подчеркнуто особую важность профилактической деятельности судов с несовершеннолетними правонарушителями. Указано, что на сегодняшний день ювенальный суд в нашем государстве не создано, а затем рассмотрение дел, связанных правонарушениями несовершеннолетних, пока носит общий характер. В результате из-за значительной судебной нагрузки рассмотрение дел задерживается до года, возрастные особенности детей иногда учитываются не в полном объеме. Поэтому существует настоятельная необходимость создания специализированных судов по рассмотрению дел в отношении несовершеннолетних.

Констатируется, что сейчас положение дел с предупреждением правонарушений несовершеннолетних, к сожалению, является негативным: наличие значительного количества органов и субъектов осуществления соответствующих мероприятий, большого

количества соответствующих работников, многочисленных «бумажных» результатов при отсутствии реальных достижений на практике.

Ключевые слова: профилактика, предотвращение, несовершеннолетние лица, правонарушения, профилактическая деятельность суда.

Постановка проблеми

Правопорушення неповнолітніх – це небезпечно соціальне явище, оскільки такі правопорушення створюють перешкоди, по-перше, формуванню соціально цінної особистості неповнолітнього; по-друге, змушують суспільство витратити значні трудові ресурси (лише третина неповнолітніх повертається до повноцінного суспільного життя); по-третє, правопорушення неповнолітніх відіграють не останню роль у формуванні рецидиву злочинів (дві третини рецидивістів розпочали свій злочинний шлях ще до досягнення повноліття).

Мета статті полягає у визначенні на підставі аналізу чинного законодавства, наукових досліджень та статистичних даних щодо профілактичної діяльності суду щодо неповнолітніх.

Аналіз досліджень даної проблеми

Наукова самостійність профілактики адміністративних правопорушень ство-

роється зусиллями багатьох учених-адміністративістів (І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Є.В. Додін, М.М. Дорогих, А.П. Ключніченко, В.К. Колпаков, В.І. Ремньов та інші). Проте варто зазначити, що питання здійснення профілактики адміністративних правопорушень серед неповнолітніх судом у наукових дже-релах висвітлено недостатньо.

Виклад основного матеріалу

Щодо класифікації суб'єктів профілактики правопорушень серед дітей, то І.А. Кобзар усю систему органів, діяльність яких спрямована на профілактику правопорушень серед неповнолітніх, поділяє на три основні групи: 1. Спеціалізовані органи державної влади, діяльність яких охоплює всі сфери життя дітей, а також спрямована на профілактику правопорушень неповнолітніх, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, здійснення реабілітаційного впливу. 2. Суб'єкти системи правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на попередження і розкриття правопорушень, вчинених неповнолітніми, правопорушень, вчинених проти неповнолітніх, застосування до винних осіб передбачених законом заходів, а також відновлення порушених прав і законних інтересів різних осіб (органи внутрішніх справ, прокуратура, суд, а також установи кримінально-виконавчої системи). 3. Суб'єкти, діяльність яких заснована на ініціативі громадських, суспільних, комерційних організацій і носять благодійний характер [1, с.132-134].

На думку Я.М. Квітки, суб'єкти профілактики можна класифікувати в такий спосіб:

1. Суб'єкти, що безпосередньо здійснюють індивідуальну профілактику. До них відносяться: родина, трудові і навчальні колективи, громадські об'єднання населення, а також організаційні структури раннього і безпосереднього попередження правопорушень правоохоронних органів.

2. Суб'єкти, які здійснюють профілактику поряд з виконанням контролю-на-

глядових і правоохоронних функцій (суди, прокуратуру, органи внутрішніх справ).

3. Суб'єкти, що здійснюють координацію і управління діяльністю щодо попередження правопорушень (Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства та інші центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) [2, с.80-84].

У міжнародно-правових актах наголошується на бажаності або необхідності створення державами спеціальної системи органів, установ, які б займалися справами неповнолітніх, розробки спеціального законодавства, що стосується неповнолітніх. Зокрема, у п. 40.3 Конвенції про права дитини вказано: «Держави-учасниці прагнуть сприяти встановленню законів, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються чи визнаються винними в його порушенні» [3]. У п. 2.3 Мінімальних стандартних правил здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекинські правила) від 29 листопада 1985 р. зазначено про те, що в рамках кожної національної юрисдикції слід вжити зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх і установ та органів, у функції яких входить здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, і які покликані задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи при цьому їх основні права [4].

Правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається завдання здійснювати соціальний захист і профілактику правопорушень, визначаються Законом України від 24 січня 1995 р. «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [5]. Передбачена цим закон система органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей є окремим елементом ювенальної юстиції, на базі якої можливе створення сучасної, європейського зразка системи

ювенальної юстиції відповідно до рекомендацій щодо впровадження ювенального (дитячого) судочинства, передбачених парламентськими слуханнями з проблем бездомних громадян та безпритульних дітей (лютий 2004 р.) [6] та міжнародними зобов'язаннями України.

На жаль, на сьогодні ювенальний суд у нашій державі не створено, а відтак судовий розгляд справ, пов'язаних правопорушеннями неповнолітніх, поки що носить загальний характер. Внаслідок цього через значне судове навантаження розгляд справ затримується до року, вікові особливості дітей інколи враховуються не у повному обсязі. Тому, на нашу думку, існує нагальна потреба створення спеціалізованих судів з розгляду справ щодо неповнолітніх.

Щодо профілактичної функції суду, то слід зазначити, що в літературі існують різні підходи. Одні автори вказують, що діяльність судів може мати і профілактичний ефект, але останній має виключно опосередкований характер і лише побічно впливає з факту прийняття того чи іншого рішення. У зв'язку з цим не можна стверджувати, що судові органи беруть безпосередню участь у профілактиці правопорушень неповнолітніх [7, с. 146].

Л.М. Голубева зазначає, що попередження правопорушень неповнолітніх – це система передбачених законом заходів і дій, які суд не тільки має право, але і зобов'язаний здійснювати в інтересах законності. Одним із процесуальних методів попередження правопорушення неповнолітніх є виховний вплив судового засідання і вирок суду. Важливим методом профілактики правопорушень є уважне дослідження судом причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушень, винесення окремих ухвал і постанов у відповідні органи з метою усунення цих причин та умов, розгляд справ виїзними сесіями суду, направлення копії вироку за місцем проживання, роботи або навчання засудженого [8, с. 5].

І.О. Топольскова зазначає, що попереджувальна діяльність суду може здій-

снюватися у двох напрямках: 1) виховна робота та покарання осіб, які втягли неповнолітніх у вчинення злочину або іншу антигромадську діяльність; 2) покарання самих неповнолітніх за вчинений спільно з дорослим злочин [9, с. 154].

В останні роки широкого поширення одержала точка зору про те, що суди не розглядаються як суб'єкти боротьби із правопорушеннями, оскільки є носіями судової влади. Це питання є спірним тому, що той самий орган і теоретично, і навіть практично може бути елементом відразу декількох систем.

У зв'язку з завантаженістю суддів, видається доцільним внести пропозиції у законодавство стосовно того, щоб справи, зазначені у ч.1 ст. 6 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», розглядалися першочергово.

На виконання Закону України від 24 січня 1995 р. «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» в Україні для здійснення комплексу заходів щодо виконання судових рішень стосовно неповнолітніх, їхніх батьків (усиновителів), опікунів (піклувальників) створено інститут судових вихователів, одним із основних завдань якого формально зазначено проведення профілактичної роботи у запобіганні правопорушень серед неповнолітніх, виховання належної їхньої правової культури. Однак, у відповідному положенні «Про судових вихователів» затвердженого спільним наказом Верховного суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти України від 15 листопада 1995р. [10] чітко не визначені основні методи їхньої діяльності щодо попередження нових правопорушень та злочинів неповнолітніх, та форми взаємодії з іншими органами, які здійснюють захист прав неповнолітніх (кримінальною міліцією у справах дітей, установами та закладами освіти та лікувальними установами, органами опіки та піклування). На нашу думку, чітке врегулювання в законодавстві цих питань сприятиме підвищен-

ню здійснення профілактичної функції судовими вихователями.

Інститут громадських вихователів було засновано ще 1967 р. для підвищення ролі громадськості у вихованні неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Основним завданням громадських вихователів є подання допомоги батькам або особам, що їх замінують, у перевихованні неповнолітніх правопорушників у душі поваги і додержання законів і правил соціалістичного співжиття. Категорії неповнолітніх, яким призначаються громадські вихователі передбачено в п.3 Положення про громадських вихователів неповнолітніх від 26.08 1967 р. [11].

Відповідно до статті 9 Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року одним із основних завдань громадських формувань з охорони громадського порядку є сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у гарантуванні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх [12].

Проте з урахуванням сучасного економічного стану, коли звичайні люди більше стурбовані здобуванням засобів до власного існування, аніж участю в суспільних заходах (навіть у разі цілковитої згоди з їх необхідністю), а також відсутністю в законодавстві жодних «пільг» для громадян, які займаються суспільно корисною діяльністю на «громадських» засадах, не можна стверджувати про велику активність та результативність.

Єдине, у чому окремі громадяни інколи беруть участь – це надання адресної матеріальної чи речової, яку можна з певною часткою умовності віднести до розряду участі в усуненні умов та причин вчинення правопорушень. Але така допомога не має систематичного характеру і, як правило, активізується лише у період проведення виборів або виникнення іншої необхід-

ності «рекламування» діяльності того чи іншого суб'єкта [7, с. 148-149].

О.К. Волох підкреслює, що зростає роль Церкви в налагодженні співпраці з державними органами та неурядовими інституціями в профілактичній роботі, передусім щодо морально-духовного впливу на конкретних осіб, які мають антигромадські установки у поведінці.

Поряд з іншими сферами суспільного життя Церква здійснює свою діяльність у сфері попередження як адміністративних деліктів, так і злочинів. Відповідно до положень Соціальної концепції УПЦ, «... профілактика є можливою насамперед через виховання та просвіту, спрямовані та утвердження в суспільстві істинних духовних та моральних цінностей. У цій справі Православна Церква покликана до активної взаємодії зі школою, засобами масової інформації, правоохоронними органами [13, с.13-14].

Законодавець визначає таке широке коло відповідних суб'єктів тільки через розуміння важливості діяльності щодо попередження правопорушень неповнолітніх. Водночас, наявність значної кількості законодавчих та відомчих актів можна виправдати бажанням як найчіткішої регламентації вказаної діяльності. Але чи забезпечує це в сукупності досягнення поставленої мети? Чи не має місце в Україні негативна тенденція, суть якої в літературі зводиться до такого: боротьба зі злочинністю, а відтак і її профілактика, ведеться не заради досягнення результату, а заради самої боротьби. Приміром, норвезький кримінолог Н. Кристи висловив думку, що весь інститут контролю над злочинністю є частиною системи товаровиробництва та забезпечення великої кількості громадян роботою, з огляду на це його існування залежить зовсім не від рівня злочинності, а виключно від доволі важливої ролі, яку відіграє ця галузь в економічній сфері країни. Безумовно, ця «війна» обходиться дуже дорого, але зазвичай під час бойових дій про витрати ніхто не думає [14, с. 179].

Стан справ з попередженням правопорушень неповнолітніх, на жаль, нагадує

подібну «індустрію»: наявність значної кількості органів та суб'єктів здійснення відповідних заходів, великої кількості відповідних працівників, численних «паперових» результатів за відсутності реальних досягнень на практиці [7, с.144-145].

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що сьогодні нагальною потребою є створення ювенального суду. Оскільки ювенальна юстиція є сучасним дитячим правосуддям, яка виникла наприкінці XIX ст. як спеціальні суди для неповнолітніх, що вчинили будь-які правопорушення. Зрозуміло, що мета таких судів дещо відрізняється від звичайного правосуддя. Ювенальний суд виходить з того, що правопорушення, яке вчинене неповнолітнім, це скоріше не вина, а біда дитини. А отже, потрібно не звинувачувати дитину і карати її, а змінити умови її життя, і, відповідно, виховувати та соціалізувати її.

Література

1. Кобзарь И.А. Противодействие преступности несовершеннолетних в переходный период (криминологический, уголовно-правовой и организационный аспекты). М.: ВНИИ МВД России, 2001. 179с.
2. Квітка Я.М. Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2002. 226 с.
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01. 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.
6. Про Рекомендації парламентських слухань «Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання»: Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 16. Ст. 246.
7. Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: монографія [В.Д. Воднік, П.Т. Петрик та інші]; під загальною редакцією В.В. Голіни та В.П. Ємельянова. Харків: Право, 2006. 292с.
8. Голубева Л.М. Роль суда в предупреждении преступлений несовершеннолетних. Фрунзе: Илим, 1972. 302 с.
9. Топольскова І.О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: [монографія]. Луганськ: Луганська акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України, 2003. 191 с.
10. Про затвердження Положення про судових вихователів: Наказ Верховного суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти України від 15.11.1995р. URL: [<http://zakon.rada.gov.ua>].
11. Про затвердження Положення про громадських вихователів неповнолітніх: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26.08 1967. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1967. № 34. Ст. 243.
12. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. *Відомості Верховної Ради*. 2000. № 40. Ст. 338.
13. Волох О.К. Попередження адміністративних деліктів органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
14. Кристи Нильс Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца / Пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. 2-е изд. М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. 224 с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду питання профілактичної діяльності суду, стосовно осіб, які не досягли повноліття. Аналізується питання створення ювенальної юстиції. Зазначено, що для роботи з неповнолітніми потрібно розуміти психологію неповнолітньої особи. Констатовано, що в розвинутих державах світу, де застосовуються ювенальні технології, створення окремих ювенальних судів не завжди є обов'язковим. Іноді у звичайних судах працюють фахівці, які мають профільну освіту і підготовку для роботи з дітьми.

Підкреслено особливу важливість профілактичної діяльності судів з неповнолітніми правопорушниками. Вказано, що на сьогоднішній день ювенальний суд в нашій державі не створено, а відтак судовий розгляд справ, пов'язаних правопорушеннями неповнолітніх, поки що носить загальний характер. Внаслідок цього через значне судове навантаження розгляд справ затримується до року, вікові особливості дітей інколи враховуються не у повному обсязі. Тому існує нагальна потреба створення спеціалізованих судів з розгляду справ щодо неповнолітніх.

Констатовано, що нині стан справ з попередженням правопорушень неповнолітніх, на жаль, є негативним: наявність значної кількості органів та суб'єктів здійснення відповідних заходів, великої кількості відповідних працівників, численних «паперових» результатів за відсутності реальних досягнень на практиці.

Ключові слова: профілактика, запобігання, неповнолітні особи, правопорушення, профілактична діяльність суду.

SUMMARY

The article is devoted to the issue of preventive activities of the court in relation to persons who have not reached the age of majority. The issue of creating juvenile justice is analyzed. It is noted that to work with minors you need to understand the psychology of a minor. It is stated that in the developed countries of the world, where juvenile technology is used, the creation of separate juvenile courts is not always mandatory. Sometimes ordinary courts employ specialists who have specialized education and training to work with children.

The special importance of preventive activities of courts with juvenile offenders is emphasized. It is stated that today a juvenile court has not been established in our state, and therefore the trial of cases related to juvenile delinquency is still of a general nature. As a result, due to the significant workload, cases are delayed for up to a year, and the age characteristics of children are sometimes not fully taken into account. Therefore, there is an urgent need to establish specialized juvenile courts.

It is stated that the current situation with the prevention of juvenile delinquency, unfortunately, is negative: the presence of a significant number of bodies and subjects of relevant measures, a large number of relevant employees, numerous «paper» results in the absence of real achievements in practice.

Key words: prevention, prevention, minors, offenses, preventive activity of the court.